

systems and mechanisms cannot effectively resist the emergence and spread of abuse and violence, human trafficking, exploitation of different skills and abilities.

Since the problem of human trafficking still remains a serious one in Ukraine, there are improvements in recognizing the importance of prevention, care opportunities for those who need it.

Particularly vulnerable to trafficking situations are the students of vocational schools. This is due to the peculiarities of adolescence and age psychological difficulties. This period is extremely important as the need for social identification, selection of values, choosing the life course, significant adults, and professional self.

One of the goals of educational work with the pupils is a socio-educational prevention of human trafficking as a part of prevention of negative phenomena among the youth. The problem of combating trafficking in scientific literature is mainly seen in the context of sexual exploitation of women and children and criminal responsibility for crimes. Human trafficking is a causal relationship with other relevant violations of human trafficking such as abuse, violence and exploitation. It acts as both a cause and effect with respect to such anti-social phenomena.

In the article the features of social and educational prevention of trafficking in vocational-technical schools are described. The factors including social, educational, existence and extent of the problem of child trafficking are given. They are classified into the following categories - economic, political, psychological, legal, and social. Among the social and educational factors the author has singled out the low level of legal culture, an inadequate system of legal education and training, a lack of awareness of the problem and its possible consequences among the pupils and students, among the parents and society in general, a lack of social consciousness perception of the problem of human trafficking as relevant, difficulty of socialization and resocialization vulnerable victims of trafficking unwillingness teaching staff to implement prevention activities, inadequate communication between different entities prevention of human trafficking.

Key words: *risk, vocational school, risky behavior, socio-educational prevention, human trafficking and conditions.*

УДК 378.22 : 615.85 : [37.015.31 : 316.42] – 053.5

Ю. Г. Степура

Полтавський національний педагогічний
університет імені В.Г. Короленка

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ЗАСОБІВ ЕСТЕТОТЕРАПІЇ В СИСТЕМУ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Стаття містить огляд сучасного стану та аналіз тенденцій розвитку фундаментальних досліджень щодо підготовки майбутніх педагогів початкової ланки освіти до використання естетотерапевтичних технологій у соціальному вихованні учнів. Здійснено аналіз наукових праць, що містять комплексне тлумачення терміну «професійно-педагогічна підготовка». Проведено огляд окремих досліджень феномену фахової підготовки майбутніх педагогів до використання засобів естетотерапії з метою соціального виховання молодших школярів. Висвітлено зміст базових нормативних документів та навчальних програм, що визначають соціально-виховну та естетотерапевтичну траєкторію початкової загальної освіти. Визначено перспективні напрями подальших досліджень.

Ключові слова: *професійно-педагогічна підготовка, соціальне виховання, соціалізація, естетотерапія, естетотерапевтичні засоби, соціальна компетентність, життєва компетентність, соціально-ціннісні орієнтації.*

Постановка проблеми. Стрімкі умови ХІХ ст., що пов'язані зі швидким науково-технічним прогресом, інтенсифікацією інформаційного простору, неупорядкованим впливом соціокультурного середовища, суворою регламентацією навчально-виховного процесу, поставили суспільство перед протиріччям між необхідністю охоплення великого обсягу науково-предметних знань та обмеженими можливостями підростаючого покоління щодо його освоєння без шкоди фізичному й соціально-психічному здоров'ю. Стимулюючим чинником даного протиріччя має стати реалізація освітньої стратегії, що спрямована на розвиток навчальних здібностей учнів, а також створення атмосфери успіху, довіри та емпатійного спілкування. У даному аспекті, педагог зобов'язаний будувати свою співпрацю зі школярами на основі їх розуміння, прийняття та визнання, що вимагає пошуку нових дієвих шляхів організації освітнього процесу. Тому останнім часом активно дискутується питання фахової підготовки майбутніх педагогів школи І ступеня до якісного підвищення рівня життєвої компетентності учнів, формування основ соціально-естетичної культури, навичок самоорганізації, самопрезентації, саморегуляції та творчого самовираження. На такому тлі, проблема соціального виховання молодших школярів, гармонізації їх відносин зі світом, вирішення основних соціально-педагогічних труднощів та ефективного підбору педагогічних технологій, зумовлює потребу ґрунтовного аналізу стану підготовки майбутніх фахівців початкової школи до застосування засобів естетотерапії в сучасному освітньо-виховному просторі.

Аналіз актуальних досліджень показав, що поняття «професійно-педагогічна підготовка» є достатньо широким і визначається на сучасному етапі розвитку наукової думки неоднозначно (Н. Абрамовських, З. Аксютіна, І. Богданова, Л. Бондар, О. Безпалько, М. Галагузова, Н. Гузій, П. Гусак, І. Зверева, А. Капська, С. Лавриненко, Л. Мардахаєв, І. Мельничук, В. Моторіна, О. Новіков, О. Пехота, Н. Потапова, В. Сагатівський, А. Старєва, З. Фалінська та ін.). Зокрема, як зазначає П. Гусак, професійно-педагогічна підготовка має спрямовуватися на формування в майбутніх педагогів здатності самостійно визначати освітню траєкторію, оперативно приймати адекватні рішення та оцінювати власну навчально-пізнавальну діяльність [1, 3]. В. Моторіна розглядає професійну підготовку через єдність змісту, структури, цілей навчально-виховного процесу, що має стимулювати студентів до цілеспрямованої діяльності щодо засвоєння знань і вмінь, які будуть використані з метою розвитку вихованців [7]. С. Лавриненко тлумачить даний термін як складну організаційно-педагогічну систему, що забезпечує формування фахової спрямованості, системи знань, навичок і вмінь майбутніх фахівців освітньої сфери [6, 16]. Під професійною педагогічною підготовкою З. Фалінська розуміє процес формування фахівця нового типу, здатного швидко й адекватно реагувати на соціокультурні зміни та компетентно вирішувати різноманітні соціально-

педагогічні проблеми [10, 109]. Отже, професійно-педагогічна підготовка майбутніх педагогів початкової ланки освіти (зокрема й до застосування естетотерапевтичних засобів із метою оптимізації соціального виховання учнів), спрямована на засвоєння ними системи наукових знань, формування соціально-педагогічних умінь, готовності до соціально-виховної та естетотерапевтичної інноваційної діяльності з позиції гуманізації та естетизації освітньо-виховного середовища, спрямованості до безперервного підвищення фахового рівня й особистісного зростання.

Відтак, **метою статті** є дослідження сучасного стану підготовки майбутніх педагогів до соціального виховання молодших школярів засобами естетотерапії.

Виклад основного матеріалу. Пріоритетною особливістю досліджуваного нами явища є його умовний поділ на дві складові, що утворюють професійно-педагогічну компетентність, а саме: підготовки студентів до соціального виховання учнів та оволодіння ними навичками естетотерапевтичної діяльності. *Соціальне виховання учнів початкової школи* ми розглядаємо через призму особистісно-орієнтованого підходу у процесі творення особистості учнів, що передбачає педагогічний супровід їх навчально-пізнавального, соціально-психологічного та морально-духовного розвитку, подолання негативного впливу соціального середовища та гармонізації міжособистісних відносин. *Естетотерапевтичну діяльність педагогів школи I ступеня щодо соціального виховання учнів* ми тлумачимо як таку, що спрямована на створення гармонійного соціально-психологічного середовища з метою творчої самореалізації суб'єктів виховного процесу, проектування ними власної картини життя та вирішення їх соціально-педагогічних проблем. Відтак, проведемо аналіз дотичних наукових праць сучасних учених, які вивчали окремі аспекти даних феноменів.

Насамперед, проблема підготовки майбутніх педагогів до соціального виховання учнів початкової школи, якісної підтримки їх соціального розвитку знайшла відображення в дисертаційних дослідженнях О. Будник, І. Звереві, С. Литвиненко (підготовка майбутніх педагогів (учителів) початкової школи до соціально-педагогічної діяльності), Н. Голованової, О. Карпової, Т. Кравченко, О. Малахової, Ю. Пастир (підготовка майбутніх педагогів до соціалізації молодших школярів), В. Зінченко, Л. Колбіної, О. Яшної (підготовка майбутніх фахівців освітньої сфери до формування в молодших школярів соціально-ціннісних орієнтацій, соціальної активності, дослідження соціально-педагогічних факторів успішності) та ін.

Особливості впровадження різних засобів психолого-педагогічного, соціально-корекційного та терапевтичного впливу на учнів початкових класів досліджено в низці наукових праць. Зокрема, М. Алексеєва, Н. Анищенко, Б. Белов, Л. Бичкова, М. Гузева, І. Давидова, О. Жижна, О. Отич, Ю. Купріна, Н. Миропольська, Н. Сергеева та О. Філь вивчали педагогічний потенціал арт-

терапії та казкотерапії. У дослідженнях Л. Гарбузенко, Р. Пріми та Є. Цибулі доведено якісний вплив фольклорної арт-терапії на освітній процес початкової школи. Л. Дубина, П. Єжов та Л. Зімакова актуалізували важливість використання театрального мистецтва з метою удосконалення професійної компетентності майбутніх педагогів школи I ступеня. Вивчаючи терапевтичну дію музики в професійно-педагогічній підготовці, У. Дутчак, Н. Євстігнеєва, Б. Нестерович та О. Середюк, доводили її значення для вироблення саморегуляції функціонального стану учнів, їх естетичного виховання та успішної організації педагогами позакласної музично-виховної діяльності. П. Єжов, О. Грезнева, Н. Нужнова та Н. Палій пов'язували терапевтичну дію ігрової терапії з розвитком ігрової культури молодших школярів, корекції їх емоційної сфери й формуванням фахової підготовки майбутніх фахівців. Комплексна дія естетотерапевтичних засобів на суб'єктів освітнього та соціально-виховного процесу була досліджена у працях Л. Бекірової, І. Корневої, О. Кутової, С. Лавриненко, Т. Мірошніченко та О. Федій. Відтак, не претендуючи на узагальнений аналіз, вдамося до огляду феномену професійної підготовки майбутніх педагогів до соціального виховання молодших школярів естетотерапевтичними засобами, в окремих дисертаційних дослідженнях, які містять основоположні конструкції та вузлові терміни, що відображають суттєві властивості та специфіку означеної діяльності.

Так, основоположниця вітчизняної естетотерапевтичної концепції О. Федій [11], вперше здійснила спробу педагогізувати сучасні арт-терапевтичні, натурпсихотерапевтичні та соціально-терапевтичні технології у фахову діяльність сучасних педагогів. Учена також висвітлила зміст науково-методологічних засад естетотерапевтичної науки, яка є важливим компонентом організації фахової підготовки майбутніх фахівців початкової освітньої ланки до використання засобів естетотерапії в соціальному вихованні учнів. Натомість дослідниця наголошує на необхідності створення особливого естетотерапевтичного поля в межах сучасного освітнього простору, яке здатне «відновити природну гармонію сучасної людини (дитини) з навколишнім середовищем, надати їй можливості щодо подальшого індивідуально-творчого саморозвитку» [11, 7].

У науковому дослідженні Ю. Купріної [5] знаходимо педагогічне обґрунтування необхідності підтримки процесу соціально-культурної адаптації учнів молодшого шкільного віку засобами ізотерапії. Особливу увагу, науковець акцентує на терапевтично-корекційній дії образотворчого мистецтва, яке допомагає знайти школярам вихід із травмуючої ситуації, стимулювати нові позитивні переживання, творчі потреби та способи їх задоволення. На думку вченої, соціально-культурна діяльність учнів виконує катарсично-регулятивну та комунікативну функції, розвиваючи їх естетичні потреби, сприяючи самореалізації та самоактуалізації особистості.

С. Лавриненко [6] та Л. Зімакова [4] особливої ваги надають педагогічному впливові мистецьких засобів, вважаючи що ті, виступають унікальним інструментом передачі базових соціокультурних знань, потужним засобом розширення естетичного досвіду, інтелектуальної, моральної та емоційно-чуттєвої сфер учнів початкових класів. Дослідники розкривають соціалізуючий і виховний потенціал мистецтва, яке створює баланс між життєвими вимогами та психо-фізіологічними й соціальними можливостями школярів, сприяючи їх самореалізації, підвищенню емпатійних здібностей, знятті напруги.

Особливу увагу у своєму дослідженні О. Середюк [9] надає засобам музикотерапії, які дозволяють підвищити духовний потенціал молодших школярів, сприяють формуванню в них соціальних цінностей, активізують суспільно-громадську діяльність, забезпечуючи успішність їх соціального розвитку. Схожі погляди знаходимо в У. Дутчак [3], яка висвітлює певні аспекти впровадження окремих видів естетотерапії (музикотерапії, казкотерапії, пісочної терапії, бібліотерапії, терапії образотворчим мистецтвом, драматерапії) в діяльність сучасних педагогів.

Досліджуючи феномен ігрової терапії як засобу соціалізації дітей молодшого шкільного віку Н. Нужнова [8], вказує на потужні соціалізуючі можливості застосування ігротерапії в освітньо-виховному просторі початкової школи. Як зазначає вчена, дану естетотерапевтичну технологію варто використовувати з метою стимулювання школярів до соціальної інтеграції, удосконалення їх творчої активності, формування навичок адекватної поведінки, що зумовлюють успішність їх фізичного, емоційного та духовного розвитку.

Відтак, проведений огляд сучасної наукової думки щодо стану підготовки майбутніх педагогів початкової школи до впровадження засобів естетотерапії в систему соціального виховання учнів свідчить про значний інтерес вчених до означеної проблеми. Варто зазначити, що широкий спектр естетотерапевтичних засобів активно застосовується у фаховій діяльності педагогів початкової ланки освіти з метою якісного удосконалення життєвої, комунікативної та соціальної компетентності школярів.

Варто зауважити, що комплексне дослідження стану підготовки майбутніх педагогів школи I ступеня до соціального виховання учнів естетотерапевтичними засобами неможливе без проведення аналізу основоположних діючих нормативних документів, що визначають зміст початкової освіти. Базовим у даному сенсі є, насамперед, Державний стандарт початкової загальної освіти [2], у якому соціально-виховний та естетотерапевтичний компоненти знаходимо в освітніх галузях «Суспільствознавство» та «Мистецтво».

Змістова наповненість освітньої лінії «Суспільствознавство» характеризується спрямованістю на формування соціальної та

громадянської компетентностей молодших школярів, шляхом засвоєння різних видів соціального досвіду, загальнокультурних цінностей, соціальних норм, суспільно прийнятої поведінки й толерантного ставлення до оточуючих [2]. У руслі даної освітньої галузі зусилля педагогів спрямовані на соціалізацію учнів, набуття ними навичок співжиття та співпраці в соціумі, що і складає процес їх соціального виховання.

Метою освітньої лінії «Мистецтво» є удосконалення емоційно-ціннісного ставлення школярів до мистецтва та дійсності, розвиток їх естетичних інтересів, потреб, ідеалів, здатності до розуміння й інтерпретації різних мистецьких творів [2]. Дана галузь визначається музичною, образотворчою та мистецько-синтетичною (хореографічне, театральне та екранне мистецтво) активністю учнів, що реалізуються шляхом вивчення відповідних навчальних предметів. Зауважимо, що опанування даних дисциплін певною мірою обмежується оцінно-контрольною діяльністю вчителя щодо освоєння школярами стилістичних і жанрових мистецьких еталонів, що у свою чергу нівелює можливість корекції емоційно-духовної сфери учнів, досягнення ними катарсису в процесі терапевтичного спілкування з мистецтвом.

Професійна активність учителя початкової школи передбачає, насамперед, виконання освітньої функції, що регулює освоєння школярами навчальних предметів. Так, соціально-виховну та соціалізуючу наповненість виявляємо у змісті чинної програми «Я у світі» (Н. Бібік, Р. Арцишевський, Т. Пушкарьова, В. Майорський), що здійснює освітню галузь «Суспільствознавство». Програма враховує наступно-перспективні зв'язки між дошкіллям і основною ланкою школи, що є особливо важливим для оптимізації адаптаційних можливостей молодших школярів. Реалізація даного курсу передбачає максимальну орієнтацію вчителів на практичний зв'язок навчального матеріалу з реальним життям вихованців, що створює передумови для усвідомленого сприймання й засвоєння ними загальноприйнятих соціальних і морально-правових норм. Так, логічним доповненням до програми «Я у світі» є, на наш погляд, збільшення практичної орієнтованості викладання даного курсу, що підвищує рівень комунікативної компетентності та творчої самореалізації учнів.

Освітня лінія «Мистецтво» реалізується через навчальні програми «Музичне мистецтво» (Л. Хлебнікова, Л. Дорогань, І. Івахно та ін.), «Образотворче мистецтво» (Р. Шмагало, Ж. Марчук, І. Вачкова та ін.) та власне «Мистецтво» (Л. Масол, О. Гайдамака, Н. Очеретяна). Основна мета даних програм зумовлена соціальними функціями мистецтва та вимогами Державного стандарту початкової загальної освіти. Соціально-виховний та естетотерапевтичний компоненти вбачаємо у змістовій спрямованості програм на виховання в молодших школярів світоглядних уявлень і ціннісних орієнтацій, потреби в естетичному самовдосконаленні та

збагаченні емоційно-чуттєвої сфери, здатності помічати світ Добра і Краси та співпереживати йому. Проте, зауважимо, що під час впровадження програм мистецької освітньої лінії в навчально-виховний процес початкової школи, основна увага звертається на формування базових художніх компетентностей учнів, що виступають результатом практичного опанування ними навичками естетичної діяльності. Хоча, на нашу думку, мистецтво має бути не лише об'єктом вивчення й задоволення естетичних потреб школярів, а й засобом їх соціалізації, вирішення основних соціально-педагогічних проблем, збереження та зміцнення соціально-психічного, морально-духовного та фізичного здоров'я.

Як бачимо, здійснений огляд освітніх галузей Державного стандарту початкової загальної освіти та відповідних навчальних програм свідчить про певну спорідненість окремих освітніх ліній із соціально-виховною та естетотерапевтичною концепціями. Однак, на наш погляд, питанню формування в учнів соціальної активності, суспільно-необхідних навичок, життєвої компетентності, налагодженню тісної міжособистісної взаємодії, тобто власне їх соціальному вихованню, а також використанню цілющого потенціалу емоцій, що виникають під час спілкування школярів зі світом Краси та Естетики, не надається належної уваги, що свідчить про необхідність оновлення змісту навчальних предметів і фахової підготовки майбутніх педагогів початкової школи.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, проведений аналіз сучасних фундаментальних наукових досліджень, нормативних документів і навчальних програм показав, що майбутні педагоги початкової ланки освіти мають здійснювати соціалізуючо-терапевтичний і соціально-виховний вплив на учнів, формувати в них життєву компетентність і позитивні соціально-ціннісні установки. Проблема застосування сучасними педагогами естетотерапевтичних засобів у межах освітнього простору початкової школи є досить актуальною, оскільки оптимізує педагогічну діяльність, сприяє соціалізації та адаптації учнів, розкриває їх соціально-комунікативні, навчальні та творчі здібності. Відтак, соціально-виховна та естетотерапевтична концепція професійної активності педагогів спрямовані на здобуття школярами нового досвіду, підтримки свободи мислення й фантазії, а також виховання в них успішної, самостійної та самоцінної особистості.

Перспективи подальших розробок у даному напрямку вбачаємо у висвітленні питань, пов'язаних з удосконаленням теоретико-методичної системи фахової підготовки майбутніх педагогів до використання окремих засобів естетотерапії у професійній діяльності з метою оптимізації соціально-психологічного розвитку молодших школярів та якісної зміни їх соціальної картини життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гусак П. М. Підготовка вчителя: технологічні аспекти / Петро Миколайович Гусак. – Луцьк : Вежа, 1999. – 269 с.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти (затверджено Постановою КМУ від 20 квітня 2011 р. № 462). – [Чинний від 2012-09-01]. – К. : Держстандарт України, 2011. – 20 с. – (Національний стандарт України).
3. Дутчак У. В. Підготовка майбутнього учителя музики до естетичного виховання підлітків засобами арт-терапії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / У. В. Дутчак. – К, 2011. – 259 с.
4. Зімакова Л. В. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до соціалізації учнів засобами театрального мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. В. Зімакова. – К, 2004. – 24 с.
5. Куприна Ю. П. Социально-культурная адаптация детей младшего школьного возраста средствами изотерапии : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Теория, методика и организация социально-культурной деятельности» / Ю. П. Куприна. – Тамбов, 2010. – 26 с.
6. Лавриненко С. О. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до національного виховання учнів засобами мистецтва : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / С. О. Лавриненко. – Кіровоград, 2005. – 241 с.
7. Моторіна В. Г. Дидактичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів математики у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. Г. Моторіна. – Харків, 2005. – 45 с.
8. Нужнова Н. М. Комплексная игра как средство социализации детей младшего школьного возраста : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Н. М. Нужнова. – Улан-Удэ, 2002. – 139 с.
9. Середюк О. С. Соціальне виховання учнів засобами музики в школах нового типу (на прикладі школи мистецтв) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / О. С. Середюк. – Луганськ, 2003. – 15 с.
10. Фалінська З. З. Практична підготовка майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / З. З. Фалінська. – Львів, 2006. – 284 с.
11. Федій О. А. Естетотерапія : навч. посібн. / О. А. Федій. – [2-ге вид., перероб. та допов.]. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 288 с.

РЕЗЮМЕ

Степура Ю. Г. Подготовка будущих педагогов к внедрению средств эстетотерапии в систему социального воспитания младших школьников: состояние и перспективы.

Статья содержит обзор современного состояния и анализ тенденций развития фундаментальных исследований по подготовке будущих педагогов начального образовательного звена к использованию технологий эстетотерапии в социальном воспитании учеников. Осуществлен анализ научных работ, содержащих комплексное толкование термина «профессионально-педагогическая подготовка». Проведен обзор отдельных исследований феномена профессиональной подготовки будущих педагогов к использованию средств эстетотерапии с целью социального воспитания младших школьников. Освещено содержание нормативных документов и учебных программ, определяющих образовательно-воспитательную траекторию начального общего образования. Определены перспективные направления дальнейших исследований.

Ключевые слова: профессионально-педагогическая подготовка, социализация, социальное воспитание, эстетотерапия, эстетотерапевтические средства, социальная компетентность, гражданская компетентность, социально-ценностные ориентации.

SUMMARY

Stepura Y. Future teachers training to the implementation of aesthetotherapeutic means in the system of social education for young schoolchildren: state and perspectives.

The article provides an overview of the current state and trend development of the fundamental research on future teachers training of primary level education to the use of aesthetotherapeutic technologies in the social education of young schoolchildren. The aim of the article is to examine the current state of future teachers training for social education of young schoolchildren by aesthetotherapeutic means.

The author uses extensively the general philosophical methods such as analysis and synthesis of scientific thought, and also makes the comparisons of the fundamental works of leading scientists. The article analyzes the scientific papers which contain the comprehensive interpretation of the term «vocational and educational training».

The article highlights some researches of the phenomenon of future teachers' professional training to the introduction of aesthetotherapeutic means for social education of young schoolchildren, which describe the basic construction of the phenomenon. The researcher analyzes the content of basic regulations and training programs, determining the destination primary education. As the author says, the State standard of primary education and the relevant curriculum offer a certain affinity educational lines of socio-educational and aesthetotherapeutic concepts.

However, the problem of students social education; the formation of vital competence, establishing close emotional and psychological communication using the healing potential of emotions while interacting with the world of beauty and aesthetics are not given proper attention, indicating to update the content of academic subjects and future teachers professional training for primary school.

Thus, the analysis of the modern fundamental research has showed that the activity of the future teachers of primary level education should carry socialization, therapeutic and social-educational impact on schoolchildren, they form social competence and positive socio-value settings. The application of aesthetotherapeutic means helps to optimize educational activity, educational and creative abilities of the juniors.

The article highlights the prospects for further developments in this area in the coverage of the issues related to improving the theoretical and methodological training system for future teachers to use certain aesthetotherapeutic means in the professional pedagogic activity in order to optimize social and psychological development of young schoolchildren.

Key words: professional and pedagogical training, socialization, social education, aesthetotherapia, aesthetotherapeutic means, social competence, civil competence, social value orientations.

УДК 94(470+571)«18/19»:334.713-057(=161.2)

Ю. В. Подрез

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

РОЗВИТОК МАЛОГО ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА СЕРЕД ЕТНІЧНОГО УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ СХІДНОЇ СЛОБОЖАНЩИНИ, КУБАНИ, НИЖНЬОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПОВОЛЖЯ, ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО СИБІРУ ТА ДАЛЕКОГО СХОДУ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Мета статті полягає у визначенні місця малих промислових виробництв етнічних українців у економіці Російської імперії другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Основна увага приділяється характеристиці причин поширення й розвитку малого